

Slobodan Sadžakov

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Dr. Zorana Đinđića 2, RS–21000 Novi Sad
ssadzakov@yahoo.com

Labirinti etike

Od Kangrge do bioetike

Sažetak

Rad se bavi određenim aspektima etičkih istraživanja koja su nastajala u posljednjih pedeset godina u Hrvatskoj, posebno analizom kritičkog preispitivanja temelja etike kao filozofske discipline, njezina značaja i dometa, postignutog u filozofsko-etičkom djelu Milana Kangrge. Pored toga, u radu se razmatra »etički udio« u bioetici, odnosno promišljanje značaja i uloge etike u okviru zasnivanja bioetike u Hrvatskoj.

Ključne riječi

etika, bioetika, Immanuel Kant, moral, Milan Kangrga

Lutherove riječi da »za duh nema carine« mogu se primijeniti i na govor o nacionalnoj filozofiji. Problematika vezana za određenje nacionalne filozofije podrazumijeva veoma specifičnu metodologiju, pri čemu je, svakako, presudno opredjeljivanje za određeni meritum vrednovanja, neodvojiv od načelnog shvaćanja o tome što je uopće filozofija, odnosno što sačinjava njezinu bit. Mogući put sagledavanja te biti tražen je, između ostalog, upravo u univerzalnim određenjima filozofije kao izrazu njezina specifičnog tipa misaonosti. Specifičnost filozofskog objašnjenja čovjeka i svijeta ogleda se u tome što ono ne zastaje na pukoj deskripciji ili konstatiranju »pojavnog«, već smjera k shvaćanju suštinskih odrednica onog empirijskog, pri čemu se pojmovnost sagledava kao spoznajni medij koji osigurava općost kao bit mišljenja. Drugim riječima, takav pristup sagledava se kao najviša sloboda i otvorenost mišljenja u procesu spoznavanja biti čovjeka i njegova svijeta, te se misaonost, u svom umskom mediju, ispostavlja kao temeljna legitimacija. Time se filozofski pristup odjeljuje od »rezona« koji suvereno vladaju u oblastima politike, ekonomije, itd., kao i od »izvanjskog« nanosa »realiteta« i samovolje koja istrajava u svojoj neusporedivosti na agori duha. O toj slobodi mišljenja i univerzalnosti filozofije Hegel se metaforično izrazio riječima da je »ono umno drum kojim svatko ide, gdje se nitko ne ističe«. ¹ Promatrano iz te pozicije sagledavanja pouzdanog merituma valoriziranja, najboljim u stvaralaštvu neke nacionalne filozofije mogu se smatrati upravo oni njezini segmenti koji mogu prekoračiti granice parohijalnosti, koji su dovoljno opći da mogu postati »općim vlasništvom duha«. Zato se, čini se, s pravom može reći da »ono što

1

G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*,
Veselin Masleša, Sarajevo 1989., str. 55.

nije od (makar i neotkrivene ili nepriznate) univerzalne vrijednosti, ne spada ni u nacionalnu filozofijsku baštinu u pravom smislu riječi.²

Kada se govori o (određenoj) nacionalnoj filozofskoj baštini, čini se metodološki važnim imati u vidu razlikovanje dviju dimenzija »koje čine nerazdvojnu cjelinu«, a to su: (a) kulturno-historijska i (b) filozofijska dimenzija.³ Spomenuti kriterij čini se veoma plauzibilnim i u prilici kada se govori o dometima filozofskog stvaralaštva u Hrvatskoj. Ovdje ćemo se koncentrirati na drugospomenutu dimenziju, s namjerom da pokušamo istaknuti samo neke od brojnih aspekata. Treba naglasiti, ne prigodno i kurtoazno, da je filozofija u stvaralaštvu koje je nastajalo na prostoru Hrvatske imala zaista svoje istinsko i dostojno uporište, kako po *širini* (razvijenost filozofskih disciplina, filozofski život, itd.), tako i po *dubini* (vrhunski dometi filozofskog stvaralaštva). Ono što se ovom prilikom može izdvojiti iz tog značajnog filozofskog »bagaža«, koji već sačinjava čitavu jednu tradiciju, vezano je za područje etike, kao jedno od polja u kojem su učinjeni markantni doprinosi. Rezultati u ovom području, posebno u posljednjih pedeset godina, bili su veoma zapaženi i izvan granica Hrvatske, kao nešto što je imalo i svoj regionalni i europski značaj. Dodatnu važnost tom stvaralaštvu daje i činjenica da njezin integralni dio čine recipirane ideje i rezultati relevantnih europskih misaonih tokova. Recepcija tih ideja za svoj ishod nije imala epigonstvo ili eklekticism, već produktivno nadovezivanje, u okviru kojega su etičari u Hrvatskoj dali i svoj osobni misaoni pečat. Jedan od tih svojstvenih pečata, kao i »konstanti« stvaralaštva etičara u Hrvatskoj, što će biti stavljeno u središte ovog rada, predstavlja specifično kritičko ispitivanje temelja etike kao filozofske discipline, te ispitivanje njezina modernog značaja i dometa. Takav kritički pristup predstavljao je suštinsko napuštanje lagodne pozicije samorazumljivosti ustaljenih odgovora i postavki etike. Taj način zapućivanja kroz labirinte etike može se sagledati kao najteži i najdostojniji mogući zadatak.

* * *

Kada se govori o visokim dometima filozofije u Hrvatskoj, kao i o specifičnostima i transformacijama etičke refleksije, u prvom redu treba spomenuti stvaralaštvo filozofa i etičara Milana Kangrge. Na autorski samosvojan način, što nije ostalo nezapaženo ni u europskim okvirima, Kangrga je, nesumnjivo, zaslužan za recepciju značajnih europskih misaonih tokova, kao i za ozbiljnost rasprave o brojnim filozofsko-etičkim pitanjima. Ambicija je da se u ovom tekstu istaknu samo pojedini segmenti Kangrgina mišljenja, i to primarno oni koji se odnose na njegov kontinuirani misaoni napor određivanja biti moralnosti (veličine i granice stanovišta moralne svijesti), propitivanja temelja etike kao praktičko-filozofske discipline, te utvrđivanja kako je ona moguća kao znanost.⁴ Akcent koji namjeravamo staviti čini se opravdanim s obzirom da je znatan dio njegova stvaralaštva vezan upravo za područje etike, te se na to područje njegova stvaralaštva, u najvećoj mjeri, odnose i određeni nesporedni rezultati u recepciji.⁵ Razlog tomu svakako se može tražiti u Kangrginu izrazito kritičkom ukazivanju na neke od nedovoljno rasvijetljenih pretpostavki etike, na proturječja koja su se »nataložila« u etici od njezina nastanka, kao i na putove izlaska iz njezinih labirinata. Postavljeni zadatak Kangrga je počeo realizirati već u svojoj knjizi *Etički problem u djelu Karla Marxa* čiji se »bitni zadatak sastojao u kritičkom preispitivanju filozofijske osnove i granice etičke sfere kao takve«.⁶ Kangrga je, svojim originalnim pristupom, raspravu vodio iznad samorazumljivog okvira tradirane, školske discipline, što je nailazilo na razli-

čite reakcije, pri čemu je, veoma često, osnovna Kangrgina intencija pogrešno tumačena. Kangrgi je, između ostalog, prigovarano da na svojevrsan način potkopava »vlastitu znanost«, te da su njegovi zaključci »pretjerani« i drastični. Međutim, ti prigovori, koji su uglavnom dolazili s tzv. »razumske«, anti-spekulativne pozicije, uglavnom su prešućivali izvornu i dublju Kangrginu intenciju vezanu za objašnjenje moralno-etičkog fenomena.⁷

* * *

Bilo da je u svojim knjigama razmatrao presudni misaoni put od Kanta do Marxa (u *Etičkom problemu u djelu Karla Marxa*), ili naglašavao značajnu razliku »vrhovnog etičkog načela« i »bîti etičko-moralnog fenomena« (u *Etičci i slobodi*), isticao presudnu razliku metafizičkog i povijesnog načina mišljenja (*Praksa, vrijeme, svijet*), analizirao odnos etike i revolucije (*Etika ili revolucija*), ili pisao o razlici stanovišta *etike vrline* i stanovišta *etike savjesti* (*Etika*),⁸ u svim tim varijacijama, dakle, Kangrga je održavao čvrstu unutrašnjnu smisaonu vezu, tj. kroz razne kontekste varirao i svoj načelni stav o etici. Kangrgine analize odnosile su se na presudni tok razvoja stava moralne svijesti, te etike kao refleksije o moralnom djelovanju. Taj razvoj počinje pojavom »čudovišta razdora« (Hegel), odnosno rađanjem stava moralne svijesti koje se događa sa Sokratom, a svoj moderni vrhunac dostiže s Kantovom etikom (kao modernom refleksijom moraliteta). Spomenuti razvoj moralne svijesti i etika kao filozofska disciplina imaju, po Kangrgi, svoj visoki civilizacijski značaj.⁹ No, Kangrga nije bio vođen pukim »antikvarnim« interesom, niti ambicijom da bude samo obaviješteni i pedantni povjesničar etike. Njegov osnovni znanstveni interes bio je, u prvom redu, usmjeren na objašnjenje moderniteta (temelja modernog praktičkog života) i osvjetljenje bitnih mogućnosti koje iz toga proistječu. Upravo zato se Kangrga i fokusira na one filozofije koje, po njegovu mišljenju, reprezentativno osvjetljavaju modernitet. Svoju filozofsko-etičku poziciju Kangrga, u velikoj mjeri, zasniva na rezultatima Kantove etike i filozofije uopće. Razmatranje vrijednosti etike Immanuela Kanta, njezina novuma i dometa, činilo je neosporno središte Kangrginih analiza u polju

2

»A filozofijsko značenje mogu imati samo one tvorbe koje posjeduju kvalitetu koja ih uvrštava u baštinu univerzalne filozofije (bez obzira na to jesu li pojedina tvorba, djelo, opus, fragment ili škola priznati u svojoj vrijednosti, ili čine tek potencijalan, još uvijek neotkriven dio svjetske filozofije u njezinom povijesnom kretanju).« – Lino Veljak, *Od ontologije do filozofije povijesti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2004., str. 50.

3

O tome šire u: L. Veljak, *Od ontologije do filozofije povijesti*, str. 43.

4

Usp. Milan Kangrga, *Etika. Osnovni problem i pravci*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004., str. 34–38.

5

Navodeći argumente protiv zasnovanosti ocjena Kangrgine pozicije kao »etičkog nihiliz-

ma«, A. Čović Kangrginu poziciju naziva »etičkim kriticizmom«. – Usp. Ante Čović, »Etički kriticizam u djelu Milana Kangrge«, *Filozofska istraživanja* 94–95 (3–4/2004), str. 667–679.

6

Milan Kangrga, *Etika i sloboda*, Naprijed, Zagreb 1966., str. 7.

7

O dvije strane Kangrgina misaono-projektnog odnosa prema etičkom (sistematici etike i kritici etike) usp. Milenko A. Perović, »Filozofsko-etička sinteza Milana Kangrge«, *Arhe*, 3/2005, str. 214.

8

M. Kangrga, *Etika*, str. 62.

9

Usp. isto, str. 81.

etike. Na mnogo mjesta Kangrga naglašava da je upravo Kantova etika ključ za razumijevanje etike »unazad i unaprijed«, te da je Kantovim stanovištem etika dobila svoj završen oblik. Kangrga smatra Kanta »najvećim etičarem svih vremena«¹⁰ upravo zbog činjenice da je s njim etika dovedena do svoje »najčistije pozicije«, te izriče, na prvi pogled, vrlo odrješit i radikalni stav da je nakon Kantove etike suštinski – etika nemoguća. Taj stav mora se tumačiti uzimanjem u obzir temeljnih koordinata argumentacije koju je Kangrga ponudio u svojim djelima. U tom kontekstu, u vidu treba imati njegovo shvaćanje pojmova prakse, revolucije, svijeta, vremena, povijesti, itd., koji čine kategorijalnu osnovu Kangrgina mišljenja.

U svojim radovima Kangrga je povukao jasnu razliku između, s jedne strane, metafizičkog načina mišljenja, i, s druge, povijesnog načina mišljenja. Ta se razlika ne sagledava kao »filozofska finesa«, već kao ono što je suštinski povezano s kvalitetom i ustrojstvom modernog praktičkog života, odnosno sa suštinskim formama reprodukcije moderne društvenosti. Kant je, po Kangrginu mišljenju, svojom filozofijom napravio odlučni proboj iz okvira metafizičkog mišljenja.¹¹ Ta temeljna razgradnja zgrade metafizike dogodila se, prije svega, kroz Kantova određenja transcendentalne apercepcije – praktičkog uma – transcendentalne dedukcije kategorija – spontaniteta.¹² Kant je tim novumom pokazao da je moderni mislilac i filozofski analogon događanja vezanog za revolucionarno događanje 1789. godine, koje je pokazalo mogućnosti čovjeka kao praktičkog bića (njegov aktivitet kao kreatora vlastitoga svijeta). Zbog toga Kangrga s odobravanjem ponavlja Marxovu ocjenu o Kantu kao »teoretičaru revolucije«. Proboj iz okvira metafizičkog načina mišljenja kao suštinskog primata teorije, događa se Kantovim određenjem primata praktičkog uma, koje je neodvojivo utkano u Kantove etičke postavke. Središte novuma usmjerenog na objašnjenje temelja praktičko-moralnog djelovanja činila je Kantova postavka o slobodi kao noumenalnoj moći ljudske umnosti i s tim povezana tematizacija *dobre volje*, odnosno tematizacija autonomije i heteronomije volje. Ta suštinski drukčija problematizacija određenja volje vodila je Kanta u osporavanje valjanosti etičkih rješenja tijekom tradicije.¹³ Kant je, upravo na pitanju »moralnog pokretača«, jasno razgraničio etičko od psihologijskog tumačenja volje.¹⁴ Promatrano iz te pozicije,

»... greška je dokantovskih etika bila u tome što su one polazile od volje kao psihologijsko-fiziologijskog faktuma ili datuma kao takozvanog psihološkog svojstva duše dakle zapravo od predmeta volje shvaćene kao puko htijenje ili prohtjev.«¹⁵

Pritom se u »ovoj neodređenosti i rasplintosti bitne distinkcije polazilo ustvari od predmeta ili materije htijenja, a ne od volje kao umske moći koja samom sobom započinje jedan novi poredak u svijetu.«¹⁶ Volja shvaćena kao čisto psihologijski datum ili faktum nužno je ulančana u kauzalitet prirodnog zbivanja, te ne može biti, po Kantu, slobodna.¹⁷ Zaključci ovakvog načina postavljanja etičkog pitanja bili su dalekosežni. Kangrga naglašava epohalni značaj Kantova određenja »dobre volje« i smatra da je Kantovom etikom »ukinuta i prevladana sva dotadašnja etička tradicija u postavljanju moralnog problema, koja ide najprije na određenje nekog (pretpostavljenog) dobra, tzv. etike najvišeg dobra (summum bonum)«. Kantov je akcent na »moralnom prisilju«, u čemu se upravo i sastoji bitna razlika te pozicije spram svih dotadašnjih heteronomnih etika (tzv. etike dobara ili etike najvišeg dobra). Ove etike, prema Kantu, »općenito uzevši polazište imaju u čovjekovom blaženstvu (eudaimonia) ili pak u njegovu različito shvaćenu interesu ili koristi (utilitarizam)«. ¹⁸ Na taj se način, po Kantu, najviša svrha života i djelovanja uvlačila u svakidašnji život s »naglaskom na ono što se već zbiva upravo po prirodnoj

liniji, što znači – govoreći sad etičkim jezikom – bez raspona i bitne razlike između bitka i trebanja, čime taj etičko-moralni horizont još uopće nije otvoren«. ¹⁹ Kangrga smatra da je Kant »pročitao« karakter te ljudske prirodnosti u njezinoj svakidašnjoj neposrednosti upravo kroz određivanje odnosa bitka i trebanja, te da to predstavlja odlučni korak u povijesti etike. ²⁰ Kant je, ističe Kangrga, »prvi i dosljedno pokazao kako je etička pozicija kao takva moguća ne u sferi *bitka* (Sein), nego u dimenziji *trebanja* (Sollen)«. ²¹ Time je »upravo klasično izražena bit moraliteta, to jest sama bit etičkog fenomena«, koja se sastoji u apsolutnoj suprotnosti između bitka i trebanja (Sein – Sollen). ²² Sve do Kanta nije bio na djelu ni u životu, niti u mislima (u filozofiji) onaj bitni raspon, razlika i suprotnost, opreka između bitka i trebanja:

10

Kako stoji u posveti Kangrgine knjige *Etika*.

11

Usp. Milan Kangrga, *Praksa, vrijeme, svijet*, Nolit, Beograd 1984. str. 19–25.

12

Usp. Milan Kangrga, *Etika ili revolucija*, Nolit, Beograd 1983., str. 74–126.

13

»Zato je u tom etičkom horizontu postavljanja pitanja dosljedan jedino Kant sa svojom autonomnom etikom, u kojoj atribut dobra ne dobiva unaprijed bilo kakva vanjska stvar ('predmet') ili unutrašnje psihologijsko stanje (subjekta), nego se dobro i zlo kao tzv. 'predmet' etičkog kvalificiranja ili vrednovanja tiču samo odnosa volje prema radnji.« – M. Kangrga, *Etika*, str. 43.

14

»Zadaća je etike prema tome da istraži ideje i principe jedne moguće čiste volje, dok joj naprotiv nije zadatak ni dužnost da istražuje uvjete i načine ljudskog htijenja. Jer, kao što kaže Kant, ovi se najvećim dijelom crpe iz psihologije, a mi bismo mogli dodati i iz sociologije. Stoga Kant dosljedno svojem stanovištu oštro razdvaja i razlikuje spoznajno-teorijsko, ili točnije umsko, na otkrivanje moralnog zakona usmjereno istraživanje, od psihologijskog, koje može da opisuje samo htijenje kakvo ono jest. Ovo psihologijsko usmjerenje po svom je opsegu općenitije, obuhvatnije, jer se odnosi na svo čovjekovo htijenje, uključivši žudnje i nagone, ono prvo naprotiv, koje se može nazvati istraživanje čiste etike, sadržajno je ipak određnije: ono pita za mogućnost, to jest za zakonitost jedne čiste volje, i to upravo zato da se ne bi ostalo pri pukom htijenju koje je samo po sebi, djelujući unutar postojeće empirije i primjereno fakticitetu zbivanja kakvo ono već jest, još nije ni doprlo do sfere moraliteta, budući da mu nedostaje upravo princip općeg, moralnog, to znači ljudskog zakonodavstva koje je zasnovano na samom umu koji i jeste taj princip svrhovitosti i ciljnosti. Čitavo Kantovo etičko istraživanje ide dakle na iznalaženje i utvrđivanje najvišeg principa moraliteta i njegove mogućnosti...« – M. Kangrga, *Etika ili revolucija*, str. 113.

15

M. Kangrga, *Etika ili revolucija*, str. 122.

16

Isto.

17

Isto.

18

»Stoga, za razliku od svih dotadašnjih etičkih koncepcija, što ih Kant u odnosu na svoju autonomnu etiku naziva – heteronomnim, koje 'moralno' kao takvo već pretpostavljaju kao dano i opstojeće (dakle smješteno u fakticitet zbivanja) pa pitaju samo za najviše dobro (kao ono nešto drugo, objekt, što unaprijed određuje čovjekovo htijenje i djelovanje i po čemu samo to djelovanje dobiva karakter moralnosti) i tragaju za njegovim određenjem i opravdanjem (čime se neopazice, ali neophodno zasniva jedna određena moralka s točno fiksiranim i 'sadržajnim' propisima za život)...« – M. Kangrga, *Etika*, str. 168.

19

Isto.

20

Usp. isto, str. 215.

21

Isto, str. 23.

22

Usp. M. Kangrga, *Etika i sloboda*, str. 31. – Kangrga pravi važnu razliku između »biti određene etičke koncepcije« (i njezina »vrhovnog etičkog načela«) i »biti etičkog fenomena uopće«, koji tek s Kantom dolazi do svog »punog i najkonsekventnijeg izražaja« u epohalno mišljenoj opreci bitka i trebanja. Taj je raspon, kaže Kangrga, »eksplicitno nepoznat čitavoj dokantovskoj metafizičkoj filozofskoj tradiciji, kako u samom životu tako i u mišljenju o njemu, iako je u svakoj etičkoj nauci, da bi uopće bila moguća i smisljena, ono *treba da* bilo implicitno prisutno i (premda još nereflektirano) – su-mišljeno.« – M. Kangrga, *Etika*, str. 42.

»Kroz čitavu historiju se ono etičko-moralno mislilo i živjelo posve 'prizemljeno', tj. u skladu s postojećim načinom i oblikom života, pri čemu pravi 'iskorak' iz njega nikad nije bio mišljen toliko dosljedno (a što je već ležalo u pojmu moralnosti) da bi se uopće pojavilo ovo 'treba da' kao radikalni zahtjev za prekoračivanjem horizonta postojećeg i njegove uhodanosti (...) u najboljem slučaju poboljšanje pojedinca kao takvog, bez ikakve pretenzije da se izmijeni sama uhodana i otuđena srž života u cjelini, pa tek time i pojedinac – čovjek sam...«²³

Bitna konsekvencija tog dualizma odnosi se ne samo na osvješćivanje etike kao filozofske discipline već i na mogućnost »oblikovanja jednog novog svijeta u cjelini«. ²⁴ Upravo se u etičkoj sferi artikulira ideja o mogućnosti radikalnog nadilaženja postojećeg:

»Stara (aristotelovska) etika vrline završava u *politici*, kao osnova ili upućivanje u dobro upravljanje (vladanje) državom, a nova, moderna etika (koja svoje temelje i oblikovanje ima u Kanta) po svojoj je bitnoj usmjerenosti i pravom smislu – put u revoluciju kao bitnu promjenu svijeta i života u njemu (kao puko postojećem).«²⁵

* * *

Pored osvjjetljavanja epohalnog karaktera Kantove filozofsko-etičke pozicije, Kangrga je, na tragu hegelovsko-marksovskog misaonog nasljeđa, ukazivao i na njezina bitna ograničenja. To misaono nasljeđe predstavlja, po njemu, temeljni metodički smjer koji omogućuje ispravno razumijevanje moralno-etičke problematike, te, između ostalog, otvara i mogućnost sagledavanja aporija Kantova filozofsko-etičkog pothvata. Iako je nedvomislno ukazao na značaj novuma što ga je donijela Kantova etika, posebno u pogledu nadilaženja metafizičkog tipa mišljenja, čime se stvaraju bitne pretpostavke »promjene svijeta i života«, Kangrga dodaje da čak i ta etika, u svojim vrhuncima, ostaje ipak, u dobroj mjeri, nedovoljna u svojim rješenjima, tj. polovična. Ona je, u krajnjem rezultatu ostala, kako je to Hegel ocijenio, »gnijezdo proturječnosti«. Kangrga opširno govori u svojoj knjizi *Etika ili revolucija* o polovičnosti Kantova rješenja u pogledu određenja primata praktičkog uma, zbog čega je i bila nužna Fichteova filozofija, sa svojim povlačenjem odlučnih konsekvenci iz Kantova tematiziranja pojma praktičkog uma. U kontekstu Kangrgina ukazivanja na Kantove aporije, potrebno je posebno razmotriti pitanje određivanja moralne sfere kao apsolutne suprotnosti bitka i trebanja. To određivanje donijelo je etici, kao što smo vidjeli, »čistoću« i »klasični oblik«. No, s druge strane, ono, istovremeno, Kantovoj etici donosi imanentne i nerješive proturječnosti, te tako biva i njezina svojevrсна »kob«. Razlog leži u tomu što se postuliranjem apsolutne suprotnosti bitka i trebanja otvaraju temeljne i nepremostive razlike čulnosti i moralnosti, »kauzaliteta prirode« i »kauzaliteta slobode«. Moralnost je nešto što teži svojoj ostvarenosti, ali ne smije biti dovršeno (progres u beskonačnost). Drugim riječima, zbog temeljnih postavki koje podrazumijevaju izvođenje principa moralnosti iz apriorne umske slobode, u njezinoj nezavisnosti od čulnosti (čulnih pokretača), Kant ne može konsekventno pokazati kako se opći (»čisti«) pojam dužnosti može »pretočiti« u pojam konkretne dužnosti. Pored toga, Kant ne može konsekventno pokazati kako se od općeg sadržaja moralne svijesti (svrhe) može doći do konkretuma djelovanja (kao djelovanja u pojedinačnoj situaciji). Jaz između pozicije moralne slobode i njezina djelatnog potvrđivanja, istovremeno označava odvojenost moralne slobode od cjeline praktičkog života. Kantova se etika »ograbila od čitave objektivne sfere praktičkog potvrđivanja subjekta u ostalim područjima života poput politike, ekonomike, društvenih konkretnih odnosa, kao i povijesti«. ²⁶ Riječ je redukciji cjeline praktičke filozofije na etiku, odnosno o nemogućnosti da se moralno djelovanje objasni u svojoj povezanosti s drugim oblicima prakse. Kangrga zato naglašava da je potrebno

»... istaknuti da je Kant zapravo u čitavom svojem revolucionarnom misaonom prevratu u cjelini svoje filozofije ostao jednim dijelom u okvirima tradicionalnog pojma prakse (praktičkog) na stanovištu pojma praxisa, što onda nipošto slučajno biva 'rezerviran' i fiksiran isključivo za tu etičko-moralnu sferu.«²⁷

Otada, smatra Kangrga, poput »nečeg samorazumljivoga traje sve do današnjeg dana, i to ne samo u tzv. prosječnoj svijesti nego i u etičkim naukama, ono posve neupitno izjednačenje: praktičko – moralno!«²⁸ Ograničenost bitne pozicije Kantove etike jest u »Kantovu određenju čovjeka kao moralne osobe«,²⁹ čime je, po Kangrgi, riječ o suženu pogledu na realitet moderne slobode, na njenu multipliciranost i mogućnosti potvrđivanja. Na toj se »suženoj perspektivi« kod velikog broja modernih etičara, u raznim oblicima, istrajava i danas, uslijed čega se neprestano zapada u opasnost moralizma kao »apstraktnog apeliranja«. ³⁰ Suprotno tomu, Kangrgin temeljni misaoni napor išao je u pravcu da se istaknu filozofsko-praktičke osnove koje omogućuju da se bolje sagleda stvarnost modernog praktičkog svijeta, te moderna subjektivnost koja mu je u temeljima. Kangrga u svojim analizama naglašava da je moralni identitet samo jedan od identiteta moderne subjektivnosti, a ne sva njezina stvarnost.³¹ Ciljevi povijesnog mišljenja usmjereni su na rasvjetljavanje biti moderne slobode, prakse, realnih ljudskih mogućnosti, moderniteta,

23

»Kad bi ono što jest (bitak) bilo istinito, a to znači moralno, dakle čovjeku kao čovjeku primjereno, odnosno kad bi to bio istinski realizirani život, svaka bi etika kao plediranje za moralom bila ne samo suvišna nego i nemoguća. A time je ujedno rečeno da je zlo kao već postojeće startna osnova za moralnost kao takvu, jer se tek i samo za dobro treba izboriti...« – M. Kangrga, *Etika*, str. 220–221.

24

Isto, str. 42. – Kangrga naglašava s Kantom »kako se nijedna etička pozicija kao takva ne da ni zamisliti, ni suvislo postaviti, a kamoli konsekventno izgraditi, oblikovati ako to ne bi bilo u dimenziji trebanja«. Kangrga dodaje kako je svaka etika normativna, te, u tom kontekstu, analizira proturječnosti tzv. etike dobara (najvišeg dobra). Njezino unutrašnje proturječje ogleda se u tome što se ona »želi i mora teorijski konstituirati, a već polazi od nemogućnosti da pozitivno (ili: sadržajno) odredi ono dobro kao svoju vlastitu odabranu i fiksiranu pretpostavku kojom se jamči i izvodi cjelina etičke zgrade. Tako ona i započinje i završava svojim jedino mogućim 'teorijskim' stavom u formi čiste tautologije: dobro = dobro! Nedostaje joj, naime, ono eksplicitno *treba da* (trebanje) koje, međutim, kao takvo nije i ne može biti predmetom puke teorije, koja može govoriti samo o onome što jest i što je bilo. A ono dobro nije, nego tek treba da bude. I to je sve što ona može reći o svom najvišem principu koji je po biti jedna izvanteorijska (a u tom smislu izvanetička!) metafizička kategorija.«

25

Usp. M. Kangrga, *Praksa, vrijeme, svijet*, str. 31.

26

M. Kangrga, *Etika*, str. 307.

27

Isto, str. 247.

28

Isto.

29

M. Kangrga, *Etički problem u djelu Karla Marxa*, str. 12.

30

Usp. M. Kangrga, *Etika i sloboda*.

31

»Moja je osnovna teza, koju produbljujem i slijedim iz same srži spekulativno-povijesne misli klasične njemačke filozofije, da se etičko-moralnim instrumentarijem, čak i u njegovim najboljim ili najdublje promišljenim oblicima, ne zadire u najdublje slojeve (ne samo današnjeg) načina života čovjeka, jer je taj instrumentarij svojom apstraktnošću 'preuzak' i 'prekratak' da bi dohvatio i razriješio samu osnovu onoga što – da tako kažem – živimo u svim oblicima života. Doista ne mogu shvatiti kako se ne može dospjeti bar do toga da pored moralnoga oblika odnošenja postoje i religijski, socijalni, politički, ekonomski, kulturni i općeduhovni oblici života, čemu bih dodao i ono što se nikakvim, doslovno nikakvim instrumentarijem ne da dokučiti i razriješiti, kao što je ljubav.« – »Filozofski razgovor s Kangrgom« (razgovor vodio Hrvoje Jurić), *H-alter*, 13. 1. 2006., <http://www.h-alter.org/vijesti/arhiva-2006-1/filozofski-razgovor-s-kangrgom-1-dio>.

humaniteta, te se u okviru toga moraju odrediti mjesto i mogućnosti samog moralnog djelovanja. Kangrga smatra da se zato prvenstveno mora odgovoriti na pitanje, kako se jaz i razlika bitak–trebanje mogu prevladati, odnosno kako se može doći do djelovanja (kako se čulnost i moralnost, kao apsolutne suprotnosti u Kantovoj etici, mogu sjediniti). To je, po Kangrgi, moguće samo uvažavanjem Hegelovih i Marxovih analiza cjelokupnog praktičkog konteksta (pozicija sintetičkog horizonta praktičke filozofije), koje su pokazale kompleksnu interakciju praktičkih domena (moral, pravo, ekonomija, politika). Prevladavanje ograničenja Kantove pozicije događa se, na suštinski način, s Hegelovom kritikom Kantove etike.³² Hegel je, u svom prevladavanju Kantove etičke pozicije, ujedno respektirao veliki epohalni doseg Kantova pojma moralnosti i, na taj način, očuvao »veličinu subjektiviteta istaknutu u moralnosti«. ³³ Kao suštinske momente Hegelova prevladavanja Kanta, Kangrga posebno ističe shvaćanje prava i predmetne djelatnosti (prvi dio Hegelovih *Osnovnih crta filozofije prava* – »Apstraktno pravo«),³⁴ te stanovište običajnosti (treći dio *Osnovnih crta filozofije prava*).³⁵ Hegel se tako, po Kangrgi, ispostavlja i kao mjera za etiku »unaprijed i unazad!«³⁶ Hegelovu kritiku stanovišta moraliteta i Kantove etike suštinski slijedi i Marx, uz dodatnu kritiku određenih segmenata Hegelove filozofije i ideju o ozbiljenju filozofije, kao suštinske mogućnosti uspostavljanja jedinstva bitka i trebanja.

»Filozofijski gledano, Marx poput Hegela stoji na stanovištu *jedinstva bitka i trebanja*, a to znači ovdje na stanovištu njihove bitne nerazdvojenosti, pri čemu je nasuprot Kantu konsekvencijno provedeno ono što se u njega samo apstraktno postulira kao zadatak, te se djelatno ide na ozbiljenje tog samo moralno formuliranog zahtjeva.«³⁷

Na tragu Marxova trans-etičkog shvaćanja moralnih odnosa kao apstraktnih suprotnosti u okvirima otuđenog svijeta, Kangrga negira i smislenost »marksističke etike«, jer iz Marxove kritike moralne svijesti proizlazi »konsekvencija da se moralni problem ne da riješiti moralnim sredstvima, zasnivanjem nekog novog morala«, već jedino revolucionarnim mijenjanjem uvjeta života.

Jedan od temeljnih rezultata Kangrgina zapućivanja kroz labirinte etike jest spoznaja da stav moralne svijesti (i usklik »treba nam više morala!«) može predstavljati najobičniji palijativ i »tavorenje u obliku puke kompenzacije ljudskog«, dok etika, u svom neosvijetšenom vidu, može biti dio »kretanja unutar već gotova i neupitna života oko nas« i po strani »ostavljati pitanje same biti, mogućnosti i pravog smisla postojećeg života, a to znači ostajati u okviru ili bitnim pretpostavkama metafizike«. Izlazak iz labirinata etike vezan je, po Kangrgi, za povijesno mišljenje i revoluciju.

* * *

Druga strana značajnog promišljanja i valorizacije etike, kao i pokušaj izlaska iz njezinih labirinata, vezana je za razvijanje bioetike u Hrvatskoj. Ovom prilikom moramo zanemariti brojne aspekte tog razvoja (koji u svom intenzivnijem obliku otpočinje krajem devedesetih godina prošlog vijeka) i koncentrirati se na razmatranje »etičkog udjela« u bioetici, odnosno na promišljanje značaja i uloge etike kao praktičko-filozofske discipline u okviru bioetike. Ovdje ćemo imati u vidu, prije svega, knjigu Ante Čovića *Etika i bioetika* kao, čini se, najrelevantniju za našu temu. U spomenutoj knjizi Čović najprije podsjeća na uvjete nastanka bioetike, odnosno na činjenicu da »bioetika nije proizašla iz filozofske etike, niti je u svom postanku na bilo koji način povezana s filozofskim mišljenjem«. ³⁸ Bioetika je »nastala kao moralna refleksija,

odnosno kao moralna reakcija u novoj situaciji u kojoj se našla medicinska praksa«. ³⁹ Njezino problemsko polje širilo se i izvan okvira oblasti medicine, čime je bioetika definitivno iskoračila iz skućene uloge »nove medicinske etike«, te postala planetarnom »etikom života« i područjem osmišljavanja nove epohe. ⁴⁰ Nastanak bioetike, dakle, najtješnje je povezan s posebnosću suvremenog povijesnog trenutka, obilježenog prvenstveno ekspanzijom znanstveno-tehničkih dostignuća i iz toga proisteklim reperkusijama. Time je stvorena i potreba odgovora na nove moralne i druge dileme. ⁴¹ Čović kao suštinsku odlike bioetike ističe njezinu pluriperspektivnost, odnosno kvalitetu interakcije raznorodnih perspektiva i širenje metodskog horizonta promišljanja moderne moralne problematike:

»Svoju metodološku osobitost bioetika je jasno očitovala već u početnom stadiju razvoja kao pluriperspektivni pristup problemima, što znači da je metodološki tako postavljena da uzima u razmatranje i druge aspekte problema koji se nameću svojom moralnom dimenzijom, tj. moralnom dvojbenošću.« ⁴²

Navedene specifičnosti bioetike moraju se nužno imati u vidu i za svako dalje promišljanje uloge tzv. »klasične etike«. Generalni Čovićev sud mogao bi u sažetom obliku glasiti ovako: etika, čak i u svojim »klasičnim« vrhuncima, nije dovoljna, niti može biti sva istina bioetike, odnosno njezin »kraljevski put« do rješavanja problema koji su otvoreni. Naprotiv! Čović, na više mjesta, naglašava da je »etički udio« nesumnjivo važan dio bioetike, ali i ističe nedovoljnosti i ograničenja etike u susretu s novonastalom situacijom, obilježenom determinantama što ih je donijela znanstveno-tehnička ekspanzija. Čović, također, nedvomisleno iskazuje svoj stav da bioetika nije niti primijenjena etika (prije svega u opozitu Peteru Singeru). ⁴³ On s pravom naglašava da

32

Usp. M. Kangrga, *Etika ili revolucija*, str. 321–360.

33

»Suprotno tome, kojim putem idu i Hegel i Marx, kad je to 'treba da' neposredno-djelatno povezano s bitkom, što znači da mu je sam iskon, izvor, temelj ili podrijetlo svagda u samoj povijesnosti kao mogućnosti i drugačijega nego što jest (bitak), a nosilac i realizator mu je sam čovjek kao stvaralačka ličnost, onda se to trebanje javlja i ozbiljuje kao negacija negativnoga, dakle kao princip negativiteta, kao povijesna pokretačka snaga historijskoga kretanja prema naprijed. Dakle i za Hegela i za Marxa kao revolucionarno-kritičko mijenjanje postojećeg.«

34

Usp. M. Kangrga, *Etika ili revolucija*, str. 318–360.

35

Isto, str. 447–450.

36

»Značenje i sudbina Kantove filozofske misli najuže i najdublje je – bilo direktno, bilo indirektno – povezano s vrhuncem razvitka cjelokupne klasične njemačke filozofije, to jest s Hegelovom filozofijom, koja je povukla sve bitne konsekvencije Kantova epohalnog misaonog obrata.« – Milan Kangrga, »Kan-

tovo mišljenje kao pretpostavka suvremene filozofije«, *Arhe* 3/2005, str. 204.

37

M. Kangrga, *Etika*, str. 337.

38

Ante Čović, *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb 2004., str. 112.

39

Isto, str. 112.

40

»Bioetiku, dakle, možemo definirati kao pluriperspektivno područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja.« – A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 11.

41

O bioetici kao integrativnoj orijentacijskoj znanosti i problemima definiranja usp. Ante Čović, »Bioetika u uvjetima postkomunizma – slučaj Hrvatska«, *Arhe*, 5–6/2006, str. 355–372.

42

A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 117.

43

Isto, str. 145.

»... primijenjena etika podrazumijeva gotovu etičku poziciju – koja može biti izgrađena filozofskom refleksijom, ali isto tako može biti zasnovana i na nereflektiranim svjetonazorskim stavovima – iz koje se onda prosuđuje pojedini slučaj ili normira neko područje, što znači upravo to da se ona primjenjuje u dotičnom slučaju i području.«⁴⁴

Čović u nastavku izvodi zaključak da bi podvesti bioetiku pod određenu filozofsku ili etičku poziciju značilo »ne samo drastično suziti spektar njenih mogućnosti nego upravo izravno poništiti njenu, možda, najbitniju značajku metodološke i disciplinarnosti.«⁴⁵

S druge strane, rekonstruirajući strukturu bioetičkog postupka,⁴⁶ Čović smatra da iz te rekonstrukcije proizlazi da »određeno problemsko polje mora biti podjednako otvoreno ne samo prema različitim disciplinama, čiji su aspekti prisutni, nego i prema različitim filozofskim i etičkim orijentacijama.«⁴⁷ Čović osvjetljava značaj interaktivnog povezivanja *etike* i *bioetike* koje se pokazalo obostrano produktivnim, tj. nužnu relaciju bioetike prema filozofskoj etici. Time je, po njegovu mišljenju, etika uspjela prevladati svoju »kategorijalnu nijemost i normativnu nemoć u svjetsko povijesnoj situaciji i uključiti se – nezaobilaznim doprinosom – u pluriperspektivno stvaranje novog orijentacijskog okvira.«⁴⁸ Filozofska etika i bioetika počele su se predmetno dopunjavati i metodološki preplitati.

»Bioetika se, s jedne strane, mora osloniti na kategorijalni aparat etičkog diskursa, na razvijene etičke teorije i argumentacijske sklopove, dok na drugoj strani ima zadaću otvoriti pitanja nedostižna filozofskoj etici i uspostaviti odgovornost višeg ranga, koja nadilazi etički horizont. Bioetička odgovornost odnosi se u krajnjoj konzekvenci na cjelinu života i opstanak čovjeka.«⁴⁹

»Bioetika se doduše izgrađuje i važi u ograničenom području ljudske djelatnosti, ali u nužnoj relaciji prema filozofskoj etici, što znači da se posebni etički principi dotičnog područja ili pak rješenje djelatnih dilema dovode do filozofske osviještenosti, te da se prisutne filozofske pretpostavke, prema potrebi, mogu dovesti do jasne eksplikacije.«⁵⁰

Po Čoviću, stvaranje praktičkih teorija i uspostavljanje mjerila u omeđenom krugu ljudskog djelovanja »bez metodološki osigurane relacije prema filozofiji u rezultatu može dati tek svojevrsnu pragmatiku, kao skup tehničkih pravila bez moralno-regulativnog važenja, a nipošto etiku dotičnog područja.«⁵¹ Smisao ovakve analize mogućnosti etike u okviru konstituiranja bioetike ogleda se u traženju puta kojim se bioetici osigurava njezina djelotvornost, životnost, usmjerenost na konkretum povijesne situacije, kao i na njezin potencijal za rješavanje novonastalih problema. Riječ je o svojevrsnom transetičkom pristupu, koji ne negira etiku (njezinu civilizacijsku ulogu i važnost izgrađenog kategorijalnog aparata), ali je niti ne hipostazira. Čović smatra da je potrebno očuvati suštinsku perspektivu bioetike, čija se »iznimnost i inovativnost« i »istinski proprium«, ogleda u činjenici da ona prema svom metodološkom obrascu u raspravi i rješavanje problema »ravnopravno uključuje i one ne-znanstvene i izvan-etičke perspektive: svjetonazorske, religijske, javnomedijske (*doxa*), građanske, političke, pravne (u razlici prema pravnoznanstvenim), umjetničke i sl.«⁵² Ta kvaliteta i potencijal jest, po Čoviću, ono što i omogućuje dublje konsekvence bioetike:

»Bioetika se u znanstvenoj i akademskoj sferi već etablirala kao posebno interdisciplinarno područje, ali ona se ujedno pojavljuje i kao društveni i duhovni pokret u kojem se artikulira novi duh vremena i izgrađuje senzibilitet nove epohe.«

Čović posebno naglašava da »pluriperspektivizam kao ključna metodološka posebnost bioetike traži i posebne oblike njenog institucionaliziranja (bioetička povjerenstva, interdisciplinarni centri, edukacijski modeli, građanske udruge itd.)«, ali i otvara potrebu orijentiranja k političko-pravnoj regulaciji kao mogućnosti realiziranja zahtjeva koji dolaze iz bioetičke sfere.⁵³

* * *

Od interesa za našu temu svakako je točka gdje se značajno križaju dva toka promišljanja etičkih problema, o kojima je i bilo riječi u ovom radu. Kao točka preplitanja mogu se uzeti Kangrgina razmišljanja o bioetici, pa bi se moglo reći da se time i Kangrga, na svojevrstan način, uključio u konstituiranje bioetike u Hrvatskoj. Ovdje ćemo, samo u kratkim crtama, navesti neke segmente spomenutih razmišljanja. Bitno je istaknuti da su Kangrgina zapažanja i primjedbe vezane za bioetiku učinjene upravo iz pozicije njegovih temeljnih stavova o etici (načelnog stava o etici i moralnoj svijesti), što smo ih ranije i spomenuli. Kangrgina kritika određenih segmenata koncipiranja bioetike dio je njegova šireg promišljanja aktualnih pravaca etičke refleksije, posebno u *Etici*, u poglavlju koje nosi naziv »Suvremena ‘renesansa etike’«. ⁵⁴ Težište te kritike odnosi se na manjkavosti i nedosljednosti proistekle iz nerespektiranja presudnih pravaca promišljanja moralno-etičkog fenomena. Kangrga tim koncepcijama, u osnovi, zamjera što predstavljaju pad ispod Kantove izborne pozicije. ⁵⁵ U svom promišljanju bioetike, Kangrga se posebno osvrće na tzv. ekološku problematiku kao legitimni dio onoga čime se bioetika bavi. Kangrga naglašava da »ekološki problem nije etički, nego prije svega i jedino – gospodarsko-politički«. Ta napomena smjera ukazati na to da u bioetici postoji nevažavanje šireg konteksta praktičkog života, te nevažavanje onog »proživljenog« i promišljenog u povijesti etike, čime se neizbježno upada u zamku moralizma, odnosno apelativizma. Kangrga, ne diskreditirajući niti apel u potpunosti, ⁵⁶ smatra da se »ekološki problem kao krucijalni problem – doslovno, problem održavanja života čovjeka na Zemlji – ne može riješiti nekim moralnim apelom na bilo koga, a najmanje na vlastodršce velikih eko-

44
Isto, str. 26.

45
Pored toga što se izjašnjava protiv nedovoljnosti tzv. dedukcijske etike, Čović ukazuje i na bitna ograničenja alternativa toj etici: navođenju principa, kazuistici i etici skrbi. Usp. A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 29–31.

46
»Struktura bioetičkog postupka kao: 1. definiranje problema: konkretni problem kao polazište; 2. raščlanjivanje problema na aspekte; 3. raspravljavanje problema po aspektima; 4. traženje-nuđenje rješenja.« – Usp. A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 21.

47
Isto, str. 25.

48
Isto, str. 11–12.

49
»Nošena razvojnom ekspanzijom, bioetika je svoje predmetno područje ubrzo proširila do globalnih razmjera ‘etike života’, dok je na metodološkom planu osebujni pluriperspektivni pristup uzdigla do etičke razine razmatranja.« – A. Čović, *Etika i bioetika*, str. 133.

50
Isto, str. 27.

51
Isto.

52
A. Čović, »Bioetika u uvjetima postkomunizma – slučaj Hrvatska«, str. 355–372.

53
Isto.

54
Usp. M. Kangrga, *Etika*, str. 431–455.

55
»... imajući u vidu Kantovo najkonsekventnije i stoga klasično postavljanje postavljavanje etičkog problema, kako nam ova do kraja dovedena bit etičkog fenomena može poslužiti kao kriterij pri istraživanju u oblasti etike ne samo unatrag nego i unaprijed (...) jest za razumijevanje ovih postkantovskih etičkih teorija.« – M. Kangrga, *Etika i sloboda*, str. 35.

56
»No, ne bih želio da se moji stavovi pogrešno shvate. Nipošto ne smatram da je etički apel u borbi za rješenje ekološkog problema današnjice suvišan, nepotreban ili čak nepoželjan. Dapače, treba i s te strane dizati glas, ali to više nije i ne smije biti ‘glas vapijućeg u puštinji’, nego zahtijeva široku i sveobuhvatnu akciju svih progresivnih ljudi svijeta, jer je riječ o ‘biti ili ne biti’ Zemlje i čovjeka kao čovjeka.« – »Filozofski razgovor s Kangrgom«.

nomskih i političkih sila svijeta, jer je to danas zapravo ‘bacanje prašine u oči’«. ⁵⁷ Ekološki je problem prije svega – ekonomsko-politički, te se ne može rješavati »bioetičkim apelima«. ⁵⁸ U temelju leži i mora ležati

»... borba protiv kapitalističko-imperijalističkog globalizacijskog sistema u kojemu je ekološko zagađivanje sama srž sistema, jer on odbacuje svaku pomisao o naknadnim i ‘suvišnim’ sredstvima za postizanje profita po svaku cijenu, pa i po cijenu tzv. ‘globalnog zatopljenja’ ili čak doslovnog rasprsnuća zemljine kugle, budući da je profit vrhovni princip tog ‘proizvođenja’ života na rubu očite katastrofe!«⁵⁹

Kangrga naglašava da

»... bioetika mora biti sastavni i bitni dio akcije koja je usmjerena protiv samog sistema života (produkcije i reprodukcije života), koji u bitnome funkcionira na principu onoga što uništava, u ovom slučaju, atmosferu koja život znači, ali uništava i čovjeka kao čovjeka!«⁶⁰

Kangrga napominje da ne negira »potrebu bioetike kao takve«, nego »pledira na samorefleksiju, samoosvještavanje dosega te bioetičke akcije«, jer se u protivnom »vrlo lako može dospjeti do velike i nedopustive – samoobmane, a time i do posvemašnje obmane svjetske i vlastite javnosti«. ⁶¹

Slobodan Sadžakov

Labyrinths of Ethics

From Kangrga to Bioethics

Abstract

This paper is about certain aspects of ethical researches which have emerged during the last 50 years in Croatia, especially about analysis of critical reexamination of establishing the ethics as a philosophical discipline, its significance and range, which has been done throughout the work of Milan Kangrga. In addition, this paper is considering the part ethics takes in bioethics, in other words reexamines the significance and part of ethics within establishing the bioethics in Croatia.

Key words

ethics, bioethics, Immanuel Kant, morality, Milan Kangrga

57

»Filozofski razgovor s Kangrgom«.

58

»Ako, pak, dodamo još i problem pobačaja, umjetne oplodnje, eutanazije (i čega sve još?), onda smo opet na istom problemu i u istom horizontu postavljanja pitanja, i to bitnog životnog pitanja! Pobačaj je ne samo usko etičko (moralno) pitanje nego i radikalno socijalno-ekonomsko pitanje, plus: zadiranje u intimu žene i njezinu odluku o smislu i mogućnosti vlastita života, i to u konkretnoj (kod nas u Hrvatskoj, k tome, još i do srži neljudskoj) situaciji, kad žena jednostavno nema osnovnih uvjeta za život dostojan čovjeka. I sad, po nekima, ona mora roditi bez obzira na to hoće li moći svoje dijete, ako ga rodi, dovesti ne samo na život nego i na ljudski dostojan život, a to nikoga nije briga. I što će tu etika ili taj njezin lijepo nazvani oblik –

bioetika? ‘Pa, znate, mi ćemo apelirati na...’ Na koga? I na što? I u kojem smislu? Recimo konačno ono bitno, ono što nije etičko i moralno: ukinimo takvu vlast koja svima nama, uključujući i žene, ne omogućuje da živimo kao ljudi! To bi bio ‘apel’ koji nadmašuje moralnu dimenziju, jer pledira za temeljito novo ustrojstvo života po svim linijama, u kojem bi onda i moralni impuls mogao doći do svojeg prava i punog smisla.« – »Filozofski razgovor s Kangrgom«.

59

»Filozofski razgovor s Kangrgom«.

60

Isto.

61

Isto.